CATHRYN J. PRINCE

SMRT NA BALTU

Zkáza lodě Wilhelm Gustloff

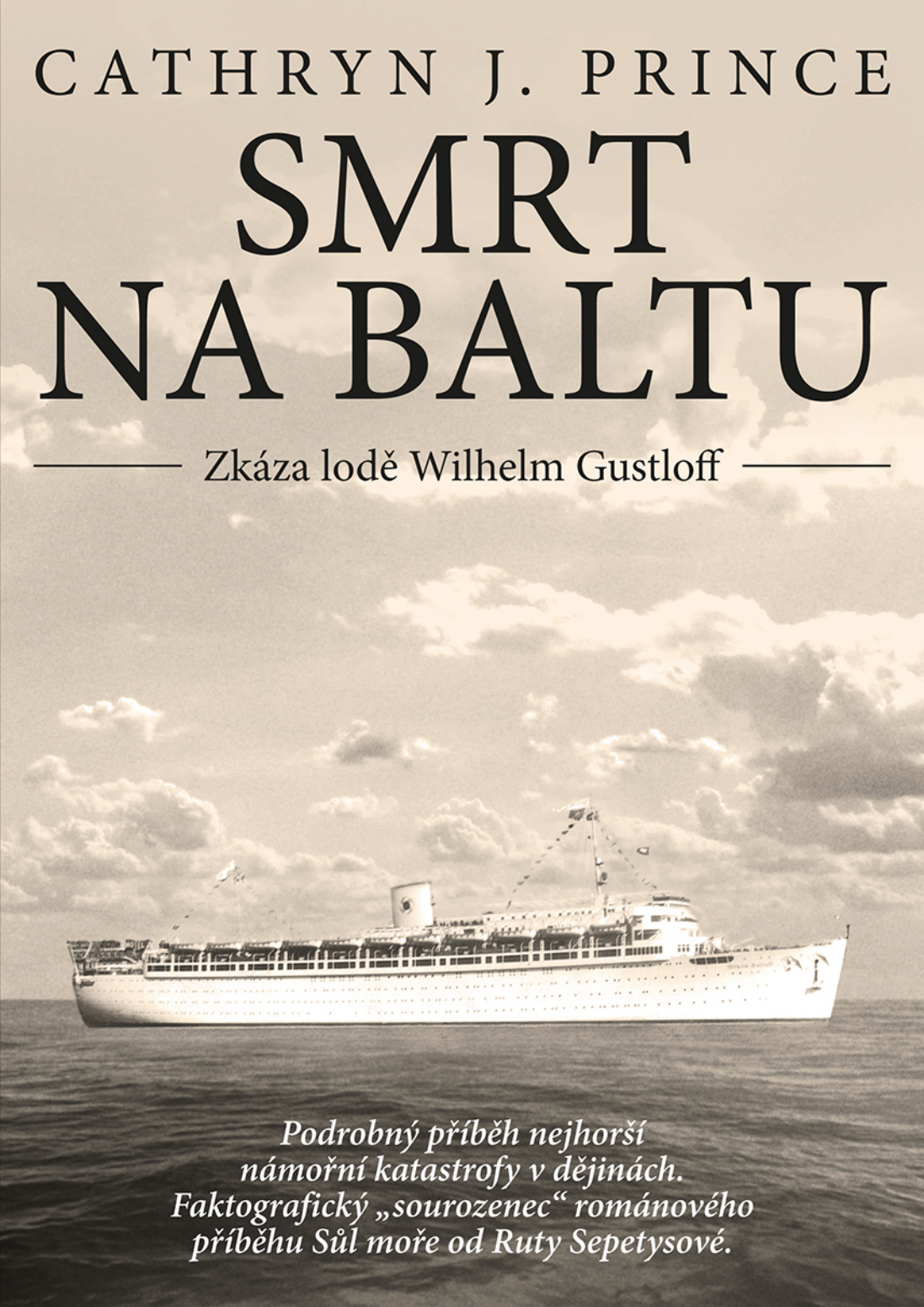

Podrobný příběh nejhorší námořní katastrofy v dějinách. Faktografický „sourozenec“ románového příběhu Sůl moře od Ruty Sepetysové.

Smrt na Baltu

SMRT NA BALTU

Zkáza lodi Wilhelm Gustloff

vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na

www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Cathryn J. Princeová
SMRT NA BALTU – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2017

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

Smrt na Baltu

zkáza lodi Wilhelm Gustloff

CATHRYN J. PRINCEOVÁ

GPRESS

Brno

2017

Východní Prusko (Ostpreußen) 1923–193
Východní Prusko
Polsko
Svobodné město Danzig
Litva
Memelland
Lotyšsko
Litva
Memel
Memel-land
Tauragė
Heydekrug
Kurský záliv
Tilsit
Memel River
Königsberg
Pregal River
Pillau
Gumbinnen
Insterburg
Vislecký záliv
Braunsberg
Danzig
Frauenburg
Pr. Eylau
Goldap
Angerburg
Elbing
Heilsberg
Suwalki
Marienburg
Rastenburg
řeka Visla
Marienverder
Allenstein
Osterode
Dt. Eylau
Ortelsburg
Grudziądz
Polsko

Severní Šlesvicko
(Dánsku)
Memel
(Litvě)
Danzig
Východní Prusko
Pomořansko
Západní Prusko
(Polsku)
Poznaň
(Polsku)
Hranice mezi
Východním a Západním
Německem
1945–90)
Malmedy-Eupen
(Belgii)
Slezsko
Horní Slezsko
(Polsku)
Hlučínsko
(Československu)
Alsasko-Lotrinsko
(Francii)
NĚMECKÉ ÚZEMNÍ
ZTRÁTY, 1919–1945
Území ztracená na základě
Versailleské mírové smlouvy, 1919
Svobodné město Danzig
1919–1939
Území postoupená
Polsku, 1945
Území postoupená
Sovětskému svazu, 1945

OBSAH

Poděkování

Úvod

Kapitola 1 „Musíte plout na téhle lodi“

Kapitola 2 Hitlerova rukojmí:

Kapitola 3 Operace Hannibal a klenot flotily, Wilhelm Gustloff

Kapitola 4 „Věděli jsme, že odtud musíme zmizet“

Kapitola 5 Zachraňování pošramocené pověsti

Kapitola 6 Bitva o Baltské moře

Kapitola 7 Chaos na palubě

Kapitola 8 Klesání na mořské dno

Kapitola 9 Červený svetřík

Kapitola 10 Zapomenutý příběh

Kapitola 11 „Museli jsme se přes to přenést“

Dodatek

Poznámky

Literatura

Rejstřík

PODĚKOVÁNÍ

Třebaže psaní může být někdy osamělá činnost, není možné napsat knihu o samotě. Jsem proto vděčná za to, že jsem během psaní této knihy kolem sebe měla tolik lidí, kteří patří do mého života.

Velké díky patří archivářům z Památníku holokaustu Spojených států amerických ve Washingtonu a také těm z Národní správy archivů a evidence v College Parku v Marylandu. Děkuji Simonu Hessdorferovi z Bundesarchivu v Bayreuthu v Německu za to, že zodpovídal mé otázky na takovou dálku. Děkuji Wendy Gulleyové, kurátorce Muzea ponorkového vojenství v Novém Londýně v Connecticutu. Velké díky patří Marcu Hedlerovi za jeho cennou pomoc při výzkumu a Edwardu Petruskevichovi, kurátorovi online Muzea Wilhelma Gustloffa. Děkuji také těm mnoha knihovníkům a profesorům, kteří mě nasměrovali správným směrem, když bylo třeba sledovat v historii jemné stopy.

Nesmírně vděčná jsem Jill D. Swensonové a celému týmu ze Swenson Book Development. Jill, děkuji Ti za pomoc při hledání originálního námětu knihy, za provedení celým procesem psaní, a zejména za Tvé přátelství a cenné rady.

Mé hluboké díky patří editorce z nakladatelství Palgrave Macmillan Lubě Osashevské za to, že uznala význam tohoto příběhu a dala mu domov. Její promyšlené úpravy pomohly řídit vyprávění celého příběhu a držet ho na správné cestě. Chtěla bych také ocenit Lauru Lancasterovou a celý tým v Palgrave Macmillan, včetně Andrewa Varhola, Victorie Wallisové, Allison Frascatoreové a Roberty Melvilleové, stejně jako celé výtvarné oddělení za jejich výjimečný a odvážný návrh obálky i celého designu knihy.

Mé srdečné poděkování patří těm, kteří přežili, a jejich rodinám za to, že mi otevřeli dveře, a to jak obrazně, tak doslova, a za to, že se mnou sdíleli své příběhy, fotografie, deníky a dopisy.

Slova „děkuji vám“ nikdy nedokáží adekvátně vyjádřit, jak obrovským povzbuzením a nadšením, které pro mě znamená opravdu mnoho, mě zahrnují moji rodiče Marvin a Norma Princeovi.

Mé děti, Nathane a Zoë, jste kusy mé duše, jste mou radostí a světlem.

Pierre, od začátku jsi věděl, že napsat tuto knihu nebude snadné. Mám štěstí, že Tě mám po svém boku. Jsi moje včera, jsi moje dnes a jsi také moje zítra.

ÚVOD

Nějaký čas po dokončení mé druhé knihy a ještě předtím, než zakořenily myšlenky na knihu třetí, se můj otec zmínil o překvapivém faktu. Řekl mi o krátké pasáži v historické knize, jež zmiňovala potopení německé lodi na konci války, v lednu 1945, které se umístilo na nejvyšší příčce co do počtu obětí, ať už v době míru, či války. Říkal, že potopení *Titanicu* vedle toho vypadá jako drobná nehoda.

Mimo armádu zaznamenalo tuto událost jen pár lidí a několik amerických historiků o ní i napsalo. Většina informací, jež jsem nalezla v poznámkách pod čarou v knihách o historii druhé světové války, zmiňovala pouze holá fakta: že byl *Wilhelm Gustloff* potopen sovětským torpédem, došlo k tomu časně ráno 30. leda 1945 a že v chladných vodách Baltského moře zahynulo více než 9000 uprchlíků. Nedokázala jsem si vysvětlit, proč existuje o potopení tak málo zpravodajských článků. Je to proto, že jde o něco, co se stalo našemu nepříteli? Nebo snad proto, že na palubě nebyli žádní Američané? Jako už několikrát předtím se okamžitě ozval můj instinkt reportéra a zahájila jsem svůj průzkum kauzy *Wilhelm Gustloff*.

Když se podíváme na datum 30. ledna 1945 a týdny, měsíce a roky, které mu předcházely, máme možnost získat lepší vhled do jedněch z nejbouřlivějších časů v historii. Tím, že jsme si vyslechli doposud nevyslovené příběhy, jsme získali lepší pochopení toho, co musely vydržet miliony lidí.

Od kanadského dokumentaristy, kterého jsem našla přes internet, jsem dostala kontakt na Horsta Woita, který byl jako desetiletý chlapec na palubě *Wilhelma Gustloffa* se svou matkou Metou. Po potopení

žil Horst Woit několik let za železnou oponou v Sověty okupovaném východním Německu, až ke konci čtyřicátých let emigroval do Kanady.

S matkou jsme vyrazily do Kanady, abychom se s Horstem setkaly. Horst na nás čekal ve vybledlé mikině a džínách před domem, spolu se svým psem. Na přivítanou nás objal. Zdálo se to přirozené. Skoro 70 let poté Horsta potopení lodi stále straší. Jde o něco, na co myslí každý den. Ačkoliv ztráty na životech byly obrovské a životní podmínky tak zoufalé, že lidi jako Horsta a jeho matku přinutily k útěku, příběhy, jako jsou ty jejich, zůstaly do značné míry neznámé, částečně také proto, že se staly v době války uprchlíkům a námořnímu personálu z nacistického Východního Pruska. Horst, který vyrůstal po válce v Kanadě, nám řekl, že si četl příběhy o Titanicu – jaká hrozná nehoda, příšerné podrobnosti o tom, jak v mrazivých vodách zahynuly téměř 2000 lidí. V takových chvílích se mu chtělo zakřičet: „Dobrá, nechte mě promluvit o něčem, co bylo skoro pětkrát horší než Titanic."

Od první chvíle, kdy jsem ho navštívila, jsem věděla, že Horstův příběh i příběhy ostatních přeživších musejí být vyřčeny. Příběhy lidí, jako je Eva Dornová Rothschildová, která v 86 letech vykazuje stále stejného ducha, jakého měla, když ji v jejích sotva 13 letech vyhodili z Hitlerjugend. Nebo ten, který prožila Helga Reuterová a její rodiče Kurt s Martou. Vlastnili v Königsbergu továrnu na nábytek, dokud jim ji nacisté nezabavili a neudělali z ní textilku na výrobu uniforem. Kurt se svou ženou dělali všechno pro to, aby jejich dělníci měli co jíst a co si oblékat. Helgu jsem navštívila v Las Vegas v Nevadě, kde nyní žije v jednopokojovém apartmá v domě svého syna.

Na mém stole jsou černobílé fotografie těch, kdo přežili, i těch, kteří zemřeli, když se *Wilhelm Gustloff* potopil pod hladinu Baltského moře. Jsou mi neustálou připomínkou, proč tuto knihu píšu. Téměř 70 let žili ti, kteří zůstali naživu, ve světě, kde většina lidí tuto válečnou katastrofu ignoruje. Tím, že se na onu tragédii podíváme očima

několika konkrétních lidí, vypluje na povrch jiná perspektiva toho, jak vidíme druhou světovou válku. Posloucháním příběhů a čtením dopisů a deníků těch, kdo přežili, i těch, kdo v ledových vodách Baltského moře toho lednového rána roku 1945 zahynuli, vzkřísíme jeden okamžik dějin.

KAPITOLA 1
„MUSÍTE PLOUT NA TÉHLE LODI“

Proudům uprchlíků, kteří poprvé pohlédli na loď, tyčící se několik poschodí nad hladinou, se zdál *Wilhelm Gustloff* předzvěstí naděje.

Rudá armáda se blížila k břehům Východního Pruska a v lednu 1945 už téměř každý Němec – od nejvýše postavených důstojníků až po matky snažící se chránit své děti – chápal, že válka je prohraná. Třetí říše padala volným pádem a byla na pokraji sociální, politické a ekonomické zkázy, ale říct to veřejně se rovnalo zradě. Skutečně, ukázat defétistickou náladu znamenalo pro mladé vojenské důstojníky pohotovou popravu.[1] Náctiletí, kteří narukovali z toho, co mělo být tváří nacismu, tedy z Hitlerjugend, začínali dezertovat. Pokud byli chyceni, byli přinuceni k tomu, aby na krku nosili kartónové cedule s nápisem: „Jsem dezertér. Byl jsem zbabělec tváří v tvář nepříteli.“[2] Poté byli se smyčkou kolem krku svrženi z balkónu. Na východní frontě vyšetřovala takové vojáky německá armáda pro podezření, že si sami způsobují zranění, snažíce se nasbírat důkazy o jejich defétismu.[3] Nacistické vedení neustávalo ve snaze přesvědčit německý lid k tomu, aby ignoroval posun v silách válčících stran. Adolf Hitler do rozhlasu denně pronášel proslovy burcující lid k tomu, aby bojoval do posledního muže.[4] Říšský ministr propagandy Joseph Goebbels trval na tom, že Německo stále ještě může z konfliktu vyjít jako vítěz. Navzdory hrozbě odvety ze strany policie se tisíce Němců, žijících ve východní části země – označované jako Východní Prusko – rozhodly pro evakuaci ze svých domovů a měst. Celé dny přijížděli v nepřetržitém

proudu do přístavu Gotenhafen, hlavní námořní základny ve Východním Prusku v Gdaňské zátoce. Provincie hraničila na severovýchodě s Litvou, na západě leželo Svobodné město Danzig a na jihovýchodě Polsko. Tito uprchlíci byli součástí pozdní fáze snahy, označované jako operace Hannibal, jež měla za úkol evakuovat je před postupující sovětskou Rudou armádou.

Gotenhafen (nyní Gdyně – viz příloha se seznamem měst a jejich současnými názvy), město na pobřeží Baltského moře, spadl pod nacistickou nadvládu v roce 1939 poté, co třetí říše napadla Polsko. Němci pojmenovali pobřežní město po Gótech, starobylém německém kmeni. Armáda přeměnila přístav téměř okamžitě v německou námořní základnu. V roce 1940 základnu rozšířili a učinili ji pokračováním loděnice v Kielu, umístěné přes Baltské moře poblíž hranic s Dánskem. Až do Sovětského útoku byl přístav Gotenhafen do značné míry ušetřen nepřátelských útoků, což z něj činilo atraktivní místo pro kotvení těžkých křižníků a bitevních lodí.

Pár dní předtím, než do Gotenhafenu dorazili první z unavených uprchlíků, nařídily německé úřady Friedrichu Petersenovi, 63letému kapitánovi lodi *Wilhelm Gustloff*, aby nabral palivo, připravil se na evakuaci uprchlíků a plavbu na západ do německého přístavu Kiel. Před válkou byl *Wilhelm Gustloff* výletní lodí s výtlakem 25 000 tun, která vozila obyčejné Němce na jejich často první dovolenou v životě. Během války byl *Gustloff* používán jako plovoucí lazaret a později jako ponorkové výcvikové středisko německého námořnictva. V onom mrazivém lednu roku 1945 se připojil k tisícům lodí, velkých i malých, při operaci Hannibal, jedenáctihodinovém exodu zaměřeném v první řadě na přepravu zraněných vojáků a válečného materiálu, a v řadě druhé na odvoz uprchlíků z východních území, pryč od rychle se přibližující Rudé armády. *Gustloff* nebyl jedinou z lodí tlačících se v klíčovém námořním přístavu, ale s délkou 208

metrů byl jednou z těch největších. Spolu s *Gustloffem* byla v přístavu skupina menších parníků, rybářských lodí, člunů a traulerů.

S přílivem uprchlíků z celého Východního Pruska populace Gotenhafenu prudce vzrostla. Přístav byl ucpaný stovkami tisíc lidí, kteří s sebou tahali svůj majetek. Všichni bojovali o palubní lístky. Zpočátku poskytovaly německé úřady lístky pouze zraněným vojákům a námořníkům a také úředníkům NSDAP a jejich rodinám. Později obdržely lístky také ženy s dětmi a rodiny. Přístav hučel strachem a úzkostí. Kdysi řádné město nyní ohrožovalo ovzduší bezpráví. Jako varování pro ostatní střílela německá policie zloděje a jejich těla nechávala ležet na ulicích nebo je věšela na sloupy veřejného osvětlení.

Byli zde lidé všech věkových skupin; ženy zabalené do vlněných šál, muži v kožiších, děti posazené na saních. Spousta z nich trpěla celé týdny nedostatkem jídla a vody. Mezi pobořenými budovami a krátery od bomb se pídili alespoň po jedné naběračce polévky. Přes hromady odpadků se nekontrolovaně valila stáda krys. Lidé hledali útočiště v opuštěných tramvajích a budovách. Nebylo zde dostatek sil na odklízení hromadících se mrtvých těl. Z frontových linií denně přijížděli ranění vojáci. Jak uprchlíci opouštěli své věci, Gotenhafen začal připomínat hřbitov převrhnutých vozů a saní a vyprázdněných kufrů a jiných zavazadel.

V těchto podmínkách čekaly tisíce lidí na evakuaci, a často se jí ani nedočkaly. Místnímu nacistickému vedení bylo nakonec povoleno opustit své domovy a pokusit se uprchnout před vojáky Rudé armády, kteří se v těch chvílích již blížili k baltskému pobřeží.[5]

V tomto davu stál i malý blonďatý desetiletý chlapec, svírající ruku své matky. Na sobě měl dlouhé spodní prádlo a lyžařské kalhoty. Horst Woit žil v Elbingu ve Východním Prusku, v německé enklávě u laguny v Baltském moři. V železárnách se tam vyráběly lokomotivy, ponorky a obrněná vozidla pro německou armádu. Ruská armáda ovšem měla již brzy celé území zpustošit.[6]

Horst Woit byl smutný, že musí spolu se svou matkou Metou opustit domov. Domov pro něj znamenal chléb namazaný marmeládou, který jeho matka vždycky nějak ušetřila i navzdory válečnému přídělovému systému, krabici cínových vojáčků a matku, která ho každý den ukládala ke spánku. Domov byl pro chlapce poté, co jeho otec před rokem a půl odešel na frontu, místem, jež ho utěšovalo. Zatímco napříč celou Evropou zuřila válka, jeho domov zůstával ve všech ohledech v klidu. Pak se ovšem sovětské tanky ocitly příliš blízko a válka Woitovy uvrhla do zoufalého boje o uchování si bezpečí.

Woitovi vyrazili ze svého domu v úmyslu dorazit do Schwerinu, města severozápadně od Berlína. Tam žil mladší bratr Horstovy matky se svou ženou a synem. Rodina se rozhodla, že to bude to nejlepší a nejbezpečnější místo, kde se setkat, jelikož bylo pravděpodobné, že se dostane pod kontrolu Britů či Američanů. Teprve až se tam dostanou, bude Meta řešit, jestli se synem zůstanou v Německu, nebo by raději měli emigrovat.

Horst, jediné Metino dítě, se narodil 24. prosince 1934 ve městě Insterburg. Jeho prarodiče žili v sousedním Gumbinnenu a tetu měl s celou její rodinou v nedalekém Königsbergu. Jeho rodiče opustili Insterburg a přestěhovali se do Elbingu, 37 mil od Danzigu, ještě před jeho druhými narozeninami. Dnes Horst opatruje několik obrázků ze svého dětství, které po válce shromáždil díky příbuzným a známým. Na jednom z nich pózuje jako batole před školou. Později za války byla škola přeměněna na vojenskou nemocnici. Na jiné černobílé fotografii z prvního školního dne je rozzářený šestiletý chlapec s rodinnou tradicí, kornoutem sladkostí.

Woitovi neměli auto. Jedna z nejhezčích vzpomínek Horsta Woita z dětství jsou cesty vlakem za prarodiči Heinrichem a Johannou Wesseovými do Gumbinnenu. Vzpomíná si na to, jak ho matka vypravuje na vlak v Elbingu a na krk mu věší ceduli s výstupní stanicí, pro případ, že by zapomněl. Poté, co ho Meta vzala na nádraží a pomohla mu

do vlaku, Horst se uvelebil na sedadle, nejraději u okénka, vždy však pod dohledem průvodčího. Rád sledoval krajinu, jak během cesty ubíhá za oknem.

„Než jsme dorazili na místo, všichni ze mě museli šílet, neustále jsem se jich totiž ptal: ‚Už tam budeme?‘“ říká Horst. „Na nádraží mě vyzvedával dědeček; byl to skvělý chlapík. Mám jednu jeho fotku z první světové války z ruské fronty a jednu z *Bismarcku* při přehlídce.“

Horst a jeho prarodiče si byli blízcí. Jeho víkendové návštěvy u nich byly plné dobrodružství. Minimálně dvakrát musel dědeček s chlapcem pospíchat do nemocnice, aby mu ošetřili celkem závažné škrábance a řezné rány. Stále má na památku jizvy.

Ke konci roku 1944 výlety vlakem náhle ustaly a v jeho vzpomínkách se vytratily podobně jako nádraží v Elbingu, když z něj odjížděl vlakem pryč. „Brzy všichni mluvili jenom o tom, že blíží se Rusové,“ řekl Horst. Potom se do domu začaly tiše vkrádat starosti. A stejně tak začaly pozvolna mizet další záblesky krásného dětství, vzpomínky na vůni květin, hlasy ptáků a projížďky na kole.

„Když začala druhá světová válka, bylo mi pět let a její skutečný význam jsem nechápal; jak šel čas, musel jsem ale přestat chodit do školy – stala se z ní nemocnice. Potom můj otec narukoval do armády a matka musela nastoupit do práce. Spoustu času jsem trávil o samotě při potulkách městem,“ popisoval Woit.[7] Když se z Horstovy školy stala nemocnice, začal chodit do školy v jiné budově. Dospělí, které měl kolem sebe, o válce mluvili jen minimálně. Když se Horst v myšlenkách do té doby vrací, myslí si, že jeho matka, učitelé a prarodiče se snažili děti chránit.

V lednu 1945 se rozhodli z Východního Pruska uprchnout také Leonilla „Nellie“ Minkevicsová Zobsová se svými rodiči Voldemarsem a Zelmou, dřív než ruská armáda zaútočí. Několik let po válce se nakonec Minkevicsovi přestěhovali do Lincolnu v Nebrasce, skoro na druhou stranu zeměkoule oproti místu, kde vyrostla. Nellie a její

manžel Peter Zobs se stali naturalizovanými občany.[8] Tehdy 24letá žena si samozřejmě pamatovala vypuknutí války v roce 1939 a to, co se stalo během týdnů následujících po průniku sovětských tanků za německé hranice v zimě 1944–1945. Pár let před svou smrtí si Nellie vybavila chvíli, kdy naposled opustila domov, aby se po svých vypravila do Gotenhafenu, kde na ni čekala loď, která ji měla dopravit do bezpečí.[9] K molu, kde plavidlo čekalo, šla spolu se svým otcem a několika rodinnými přáteli.[10] Stejně jako tisíce ostatních uprchlíků, naloďujících se na loď *Wilhelm Gustloff*, na sobě měla těžké zimní boty a přes šaty vlněný kabát.

„Po říšských silnicích nespěchali na své nové pozice jenom vojáci, ale také stovky tisíc uprchlíků, utíkajících z hraničních oblastí před přibližujícími se vojsky, opouštějícími města před příletem bombardérů," převyprávěla svůj příběh desítky let poté v rozhovoru s novináři. „Považovali jsme za obrovské štěstí, že jsme se na *Wilhelma* dostali. Těšili jsme se, že se dostaneme pryč."[11]

Osmnáctiletá Eva Dornová Rothschildová na loď *Wilhelm Gustloff* pohlížela s obavami.

„Byla velká. Bylo snadné ji zasáhnout. Necítila jsem se bezpečně, vlastně jsem měla velmi špatný pocit," říká po téměř sedmdesáti letech, sedíc na balkóně plném květin ve švýcarské Asconě. V dálce se kolem jezera Maggiore ochranitelsky tyčí Alpy.[12] Byt, ze kterého se tiše linula hudba ze 30. let, má plný umění a artefaktů, jež jí připomínají dětství a dobu, kdy často navštěvovala divadelní představení.

Eva byla brancem v ženské záloze německého námořnictva a v lednu 1945 už byla umístěna v Gotenhafenském přístavu déle než rok. Sloužila na různých pozicích, včetně obsluhy reflektoru a jako stráž před nepřátelskými letouny. Ve své tmavomodré uniformě a čepici se na loď *Wilhelm Gustloff* nalodila o celý týden dříve než ostatní uprchlíci. Na palubu si s sebou vzala jenom malý kufr. Když

se v myšlenkách vrací do oněch let, říká, že se nebála Rusů tak, jako civilisté; její služba jí nedávala příliš prostoru pro přemýšlení.

Eva se narodila v roce 1926 a vyrostla v Haale (Saale) v Německu, zhruba 24 mil od Lipska, jednoho z evropských center hudby a umění. Kdysi snila o tom, že bude zpívat v opeře, což nebyl sen nereálný, uvážíme-li, že její rodiče byli hudebně nadaní. Její matka Paulina Aliza Dornová byla klasicky vyškolená operní zpěvačka a její otec Matius Brantmeyer hrál na violu v komorním hudebním souboru. Ačkoliv se nikdy nevzali, měli spolu čtyři děti – tři chlapce a děvče. Eva byla o 11 let mladší než její nejmladší bratr. Dětství neměla snadné. Rodiče se rozešli, když byla ještě malá, a Eva zůstala s matkou, která měla spíš než o ni zájem o nakupování a luxus. Matka během hospodářské krize přišla o práci v divadle a její otec se znovu oženil. A i když už neměli peněz nazbyt, Evina matka si stále kupovala oblečení a kosmetiku na dluh.

„Vždycky byla překrásná a také krásně oblečená. Zároveň byla ovšem vznětlivá,“ říká Eva o své matce. Během raných 30. let Evina matka pronajímala pokoje v jejich bytě, aby mohla lépe splácet dluhy, pročež také prodala jejich velká železná kamna. Nestačilo to. Paulina a její dcera neměly moc co jíst. Eva si pamatuje, jak chodila s cínovým vědrem do vývařovny, aby dostala alespoň polévku. Ironií osudu vařili dobrovolníci ve vývařovně na železných kamnech, která její matka prodala, takže Eva od nich obvykle dostala o porci či dvě více.

„Velmi brzy jsem byla donucena k tomu, abych dospěla,“ říká Eva, sedící zpříma v křesle a elegantně při tom držící šálek s horkou kávou. Její schopnost postarat se sama o sebe se projevuje i v elegantním držení těla. Ve svých 86 letech je uvnitř z oceli, zvenčí plná grácie.

Milda Bendrichová se na loď *Wilhelm Gustloff* nalodila se svou dvouletou dcerkou Inge. Boky bývalého plovoucího lazaretu a tréninkového plavidla pro ponorky rostly z mola, ke kterému je stále přivázaná, jako příkré útesy.

O desítky let později vysvětluje Milda Bendrichová Inge v dlouhém, rukou psaném dopise, jaké to bylo, opustit uprostřed zimy domov v Gotenhafenu a připojit se k masové pouti do doků. Bendrichová ten výlet podnikla se svou dcerou, s rodiči Rosalií a Karlem Felschovými a s dalšími dvěma staršími sousedy. „Byl to poslední lednový týden roku 1945, kdy byla nejchladnější zima za posledních dvacet let. Sovětská armáda se chystala pohltit Gotenhafen a ženy, děti a starci dostali konečně po dlouhých týdnech povolení k tomu, aby opustili své domovy. Najednou si Němci – staří němečtí občané jako my, říšští Němci, kteří byli vysláni na frontu kvůli válečným povinnostem, pobaltští Němci, kteří byli pozváni zpět do Říše samotným Hitlerem… stejně jako uprchlíci z území, které nyní okupovali Rusové – uvědomili, že každý musí uprchnout tak, jak jen dovede," napsala Bendrichová. „Dříve znamenalo opuštění domova smrt; kulku do hlavy. Teď bylo dokonce uděleno povolení i příbuzným německých ozbrojených sil. Lidé také mohli volně diskutovat o událostech, které se děly za humny.[13]

Mildin přítel znal pursera, který na lodi *Wilhelm Gustloff* sloužil. Milda doufala, že tento kontakt bude dostatečný na to, aby obdržela kýžené povolení pro vstup na loď. Jako jeden z důstojníků, odpovědných za palubní lístky a finanční záležitosti, doručil purser Mildě Bendrichové dva lístky. Povzbuzená Bendrichová se ho zeptala, jestli by jí mohl dodat další čtyři palubní lístky. Dva chtěla pro své rodiče a dva pro své starší sousedy, kteří se do Gotenhafenu přestěhovali z Varšavy ještě před válkou.

Purser nejdříve Mildin požadavek odmítl s tím, že má rozkazy k tomu, aby poskytl lístky pouze rodinám s malými dětmi. Rodiče Mildy Bendrichové a stejně tak jejich starší společníci byli v důchodu a neměli v péči žádné malé děti, takže tak úplně nesplňovali požadavky třetí říše na to, aby mohli palubní lístky obdržet. Purser vysvětloval, že pokoje si musejí rozdělit zranění vojáci, posádky ponorek,

námořní personál a mladé ženy sloužící v námořní záloze. Další na řadě jsou ženy s malými dětmi, potom rodiny. Ti, kteří cestují samotní, mohou s místem na lodi počítat až po nich. Milda Bendrichová prosila. Nemohla prostě opustit rodiče a sousedy a nechat je napospas sovětské armádě. Pokud by její apel zůstal nevyslyšen, prostě by se odmítla nalodit. Z nějakého důvodu, Mildě neznámého, její emocionální prosba spolu s odvážnou ukázkou ochoty k sebeobětování mladého muže přesvědčila.

„Tímto způsobem jsem vydírala pursera k tomu, aby mi dal šest lístků, které jsem potřebovala, a tak vina za osud mých rodičů a těch dvou postarších dam leží na mně,“ vysvětluje Bendrichová Inge ve svém dlouhém poválečném dopise.

Bendrichovi žili před válkou v Polsku, ve Varšavě. Ve dvacátých letech se Milda spolu se svými dvěma bratry rozhodla přestěhovat se do Východního Pruska a hledat tam práci. Milda byla překladatelka, ovládající angličtinu, polštinu a němčinu, její bratři pracovali v lodní přepravě. V té době pro ně tedy představoval Gotenhafen, živé město, perfektní příležitost. Mildini rodiče se do města nepřestěhovali až do roku 1944, kdy už se stal život ve Varšavě příliš nebezpečným.[14]

„Můj dědeček byl baptistický kněz a učitel v baptistické škole. Nevím, jestli ještě stále pracoval, když převzali moc nacisté,“ říká Inge Bendrichová Roedeckerová.

Stejně jako Bendrichovi uvolnily tisíce obyvatel Východního Pruska své domovy, ve kterých někteří z nich žili dvě, tři či více generací. Uprchlíci pocházeli z velmi tradičních vesnic ve Východním Prusku s půvabnou zemědělskou krajinou, plných typických jednopodlažních stavení odsazených dál od ulice. Časté zde byly třešňové, jabloňové a ořechové sady. Ostatní obyvatelé Východního Pruska přicházeli z rušných měst, jako byly Königsberg, Danzig a Elbing. Němci žili ve Východním Prusku nejméně 700 let. Časem se celá oblast stala

etnicky a kulturně velmi promísenou. Žili zde Poláci s německými jmény a také Němci se jmény polskými.[15]

Žili zde lidé, kteří vedli život odděleně a nikdy se nemíchali mezi ty, kteří vyznávali odlišnou víru či měli jiný etnický původ. Východní Prusko bylo náboženskými rozdíly typické. Pruští Němci tíhli k protestantismu, Poláci ke katolicismu a Rusové následovali pravoslavnou církev.

I když Východní Prusko bylo technicky součástí třetí říše, Berlín i válka zůstávaly daleko od něj. Například Königsberg leží zhruba 528 kilometrů od Berlína, což vytvořilo nejen fyzickou, ale také emocionální vzdálenost. Ne všichni Východní Prusové chovali hlubokou touhu po novém sjednocení s velkým Německem. Je pravda, že chtěli ochranu německé vlády, když se blížila sovětská armáda, většina z nich ale rozhodně nechtěla opustit své domovy.

Rose Rezasová Petrusová, narozená v pobřežním východopruském městě Schwarzort, byla mladá, 19letá dívka, když její zrak spočinul na lodi *Wilhelm Gustloff*. V roce 1939, když už byla válka na spadnutí, poslali Němci Rose – společně s ostatními etnickými Němci žijícími na pobřeží – hlouběji do vnitrozemí za prací.[16] Než se v průběhu zimy 1944–1945 přiblížili Sověti, Rose pracovala v německé armádní telefonní ústředně. Ve válečných letech byly mladé ženy cvičeny také jako radistky, obsluha telegrafu, stenotypistky či dělnice v muničních továrnách. Když se bojová fronta přiblížila, spousta těchto žen byla vyslána kopat a budovat protitankové zátarasy a jiné se staly podpůrnou posádkou jednotek protiletecké obrany. Když bylo nutné pro přežití uprchnout, Rose se se svou sestrou Ursulou vydaly do Gotenhafenu, kde kotvil *Wilhelm Gustloff*. Ursula byla na návštěvě z Memelu, když se Rusové přiblížili natolik, že už se nemohla vrátit domů. (Memel byl východopruské město, které – stejně jako Schwarzort – bylo po válce vráceno Litvě.)

Rose je nyní 86 let, je matkou tří dětí a žije v Littletonu v Coloradu v domově s pečovatelskou službou. Pamatuje si vše, co se jí stalo před válkou, během ní i po ní. Nyní ji od jejího dětství dělí celý Atlantský oceán. „I tak o tom mluví každý den,“ říká její syn Peter.[17] I když se Rose zoufale snažila svou zkušenost vytěsnit z mysli, zapomínání se stalo zbytečnou snahou.

Walter Salk byl během války jako námořník mechanik v kriegsmarine, německém námořnictvu, přidělen hned k několika lodím. V lednu 1945 sloužil na lodi *Wilhelm Gustloff*. Salk trávil hodně času mezi palubami v útrobách lodi, kde prováděl opravy a pravidelnou údržbu, aby loď uchovával v hladkém chodu. Než dorazil do Gotenhafenu, sloužil mladík z Essenu v Německu na torpédovém člunu *TS Mürwik*. Během této služby potkal Salk, muž s hustým obočím a veselýma očima, mladou kantýnskou jménem Christa Hausenová. Jejich přátelství jenom kvetlo.

Walter pocházel z rodiny, která držela hodně při sobě, a během služby často psal svým rodičům Hedwig a Willimu Salkovým. Walterův starší bratr Erwin zemřel předchozího roku, když se v severním Atlantiku potopila jeho ponorka.[18] Walter věděl, jak velkou starost o něj jeho rodiče mají, a chránil je proto před realitou války. Místo toho se jich vyptával na podrobnosti života v jejich společném domově a na to, jak si vedou. V Essenu byla Kruppova továrna, což udělalo z města cíl spojeneckého bombardování. V dopisech se také nikdy nezapomněl zeptat na svou malou sestru Inge.

V prosinci 1944 obdržela Salkova rodina s vítanou úlevou Walterův sice krátký, ale radostný vánoční pozdrav. Samozřejmě také věděli, že se Američané a Britové blíží k Essenu. Po více než dvou stech náletů zůstalo z průmyslového města více suti než cihel. Intenzita bombardování byla jedním z důvodů, proč Hedwig a Willi souhlasili s vysláním Walterovy sestry Inge do protektorátu Čechy a Morava v rámci Kinderlandverschickungu (KLV), evakuačního projektu „Vysílání dětí na venkov“.

Program, který začal v roce 1940, přesídloval děti z městských oblastí na farmy a jiná venkovská místa. Jeho účelem mělo být chránit děti od čtyř let před spojeneckým bombardováním. Německé vedení považovalo tyto děti za dostatečně staré na to, aby mohly být odděleny od svých rodičů. Vlakem je posílali do odlehlých venkovských obcí, a to až na šest měsíců. Rodiny neměly prakticky žádnou jinou možnost než se programu KLV účastnit. Rodičům se navíc nedoporučovalo své děti navštěvovat a mnoho dětí nemělo možnost se svými rodiči nijak komunikovat. Děti žily v hlídaných zařízeních Hitlerjugend, mezi kterými byly jak zchátralé hostince, tak útulná alpská sídla.[19] Děti pracovaly na farmě a mezi jinými povinnostmi měly za úkol převychovávat malé Němce přicházející k nim z východu. Bez vedení a péče svých rodičů byly tyto děti zcela absorbovány pravidly třetí říše.

V protektorátu si zatím Inge Salková vedla pečlivě deník, než aby riskovala posílat domů dopisy. Starší děti a dospělí vedoucí jejich poštu často cenzurovali. Vedle spousty svých záznamů kreslila Inge také malé obrázky. Své srdce vylila mezi stránky s narýsovanými okraji a hnědý obal deníku. 10. února 1944 si Inge zapsala palčivou poznámku: „Můj drahý bratr padl za vlast… 30. ledna 1944, v neděli před polednem, jsem dostala dopis. První bolest byla nepopsatelná… válka nás ale zocelila… musíš si z toho ale najít cestu ven, prostě proto, že musíš… Dívám se na jeho fotku a vypadá to jako zlý sen, musím to ale vydržet… Mé myšlenky se stále vracejí do minulosti, ale Erwina prostě nenacházejí.“[20]

Druhý bratr Inge mezitím psal domů tak často, jak to bylo možné. Obvykle popisoval svou každodenní rutinu od toho, kdy měl službu, až po to, kolik dostal cigaret. Vždycky se ptal na Inge a na své prarodiče. Krátce po začátku nového roku, 3. ledna 1945, poslal rodině poděkování za „krásné pozdravy a 50 DM [německých marek]“, za které byl vděčný. Jeho poslední dopis je datován 14. ledna 1945, šestnáct dní před vyplutím lodi *Wilhelm Gustloff*. I přes rychlý postup Rudé armády a nejistotu svého osudu byl dopis Waltera Salka šťastný.

„Mí drazí rodiče!… všechno je jako vždy. Včera jsme s několika kamarády šli ven… Budu rád, až opustíme Gotenhafen… a budu umístěn někde jinde. Dám vám vědět, jaká bude má nová adresa. Teď už musím končit, povinnosti volají…

Váš syn Walter.“[21]

V lednu 1945 stály Irene Eastová a Ellen Maybeeová, rozené Tschinkurovy, před *Wilhelmem Gustloffem*.

„Jednoho dne přišli a řekli, že musíme nastoupit na tuhle loď,“ říká Ellen Tschinkurová Maybeeová.[22] Dívky šly do přístavu a v mrazivém počasí tam čekaly, než se budou moci se svou matkou Serafimou a starší sestřenicí Evelyn Krachmanowovou nalodit. Přišla s nimi, protože její matka měla tuberkulózu a byla příliš nemocná na to, aby cestu mohla podniknout. Tschinkurovy a Evelyn s sebou měly jen to nejnutnější. Jediná věc, kterou si s sebou vzala Serafima, byl kufřík s důležitými dokumenty, nějakými šperky a penězi.[23]

V roce 1939, brzy poté, co Němci a Rusové podepsali pakt Molotov–Ribbentrop, byli Kurt a Serafima Tschinkurovi spolu se svými dcerami Irene a Ellen donuceni opustit lotyšskou Rigu. Rodina byla jen jedna z milionů násilně vykořeněných ze svých domovů kvůli tomu, že šlo o pobaltské Němce. Jejich matka Serafima Ivanovová Karsubovová se narodila v Moskvě. Jejich otec Herbert Christoph se narodil v Rize. O pár generací nazpět však měli z Herbertovy strany částečně německou krev. Proto byli Sovětským svazem „vráceni“ do třetí říše.

Irene a Ellen přišly při tom, jak rostly, do kontaktu s mnoha kulturami. Mluvily rusky a lotyšsky a chodily do školky, kde se naučily německy a anglicky. Jejich příbuzní bydleli v té samé elegantní budově, kde měli jejich prarodiče pekárnu. Nad dveřmi visel cechovní znak – preclík. Dnes nosí Irene miniaturní zlatou verzi preclíku, jaký nosil její otec na řetízku k hodinkám.

Tschinkurovým nebyla přitom, když byli nuceně přesídleni, věnována nijak zvláštní pozornost: každý si mohl vzít jenom jeden kufr.

A tak hnědovlasá Irene i blonďatá Ellen nechaly svých 39 panenek tam, kde byly, každou z nich oblečenou do šatiček, které jim ušila jejich matka. Serafima věděla, že budou potřebovat nějaké platidlo, a podala proto Irene několik stříbrných lžiček, aby je ukryla pod svými šaty.

„Neukazuj je; neříkej jim, že je máš ve svetru," vzpomíná Irene na varování své matky, které jí dala, když čekali v přístavišti na loď, jež je měla odvézt pryč. „Německý policista se sklonil. Vzhlédla jsem. ‚Nemám vám říkat, že mám v kapse stříbrné lžičky,'" vyhrkla.

Z nějakého důvodu policista matku ani dcery nepotrestal, jenom přikývl a nechal je projít i se stříbrem. Rodina si s sebou vzala rovněž stříbrné polévkové lžíce. Zbyla jim už jenom jediná; Serafima a Herbert Christoph jich zbytek prodali na černém trhu, aby měli během války na jídlo.

„Všechno zůstalo v Rize. Museli jsme se s tím smířit. Mysleli jsme si, že se budeme moci vrátit," říká Irene. „Měli jsme psa, Loba, který žral jenom z otcovy ruky. Museli jsme ho uspat, jinak by trpěl hlady."

I když Tschinkurovy neposlali do zamrzlé tajgy sibiřského pracovního tábora, vyhnali je z jejich domova. Trauma toho vyhnání navždy lpí na jejich rodině, dlouho poté, co válka skončila a rodina se usadila v Kanadě. V den, kdy Irene, Ellen a jejich rodiče čekali na to, až budou posláni do nově nabytých německých území, nebylo jasné, jestli nakonec najdou svobodu a bezpečí na Západě.[24]

Stejně jako mnoho jejich přeživších spolucestujících, Irene ani její sestra Ellen o svých zkušenostech celé dekády nemluvily. Dnes, když sedí v jídelně – kde jsou ve vitríně vystavená přání k novému roku a Vánocům, poblikávající adventní svíčky a čokolády podobné těm, které měla ráda jako dítě – Irene říká, že s Ellen mají pocit, že byly prostě obyčejní lidé, kteří trpěli během mimořádných časů; ostatní trpěli mnohem víc.[25] Zároveň Irene říká, že se jejich příběhy ztratily v příbězích velkých bitev a téměř mýtických postav Adolfa Hitlera, Franklina D. Roosevelta, Winstona Churchilla, Josifa Stalina, Georgije

Žukova a Erwina Rommela. S odstupem let se pro Irene a Ellen stalo důležitým mluvit o událostech, které se odehrály, nahlas.

Helga Reuterová a její sestra Inge nespaly nejméně 36 hodin, když konečně zahlédly zaoceánský parník, nyní natřený na šedo.[26] Když Helga opustila svůj domov v Königsbergu, měla na sobě kožich, kotníčkové boty s gumovými návleky a tlusté vlněné ponožky. Inge měla jezdecké boty, příliš přiléhavé na to, aby jí dovolily vzít si také tlusté ponožky. Helga na sobě měla ještě kalhoty svého otce. Matka jí je založila v pase a zkrátila je tím, že jim zahrnula lemy. Než odešla, strčila si Helga do zadní kapsy, zajištěné knoflíkem, několik rodinných fotografií. Ty fotografie byly jedinou rodinnou památkou, kterou s sebou měla. Peníze a identifikační doklady měla Inge přišité na vnitřní straně sukně. Helga poprosila o peníze, ale její otec jí řekl, že žádné nepotřebuje; cestovala se svou sestrou.

Sestry dělily dva roky a byly si blízké, jako by byly dvojčata. Své rodiče nechaly v Königsbergu. V majestátním a imperiálním městě – nad nímž čněl hrad a katedrála – které si pruští králové zvolili jako své korunovační místo. Historické město, ležící na okraji Německa, poblíž Ruska, Polska a Litvy, nyní obklíčili Rusové.[27]

Sestry si razily cestu v tlačenici mezi tlumoky, jež nesli uprchlíci po lodní lávce. Inge Reuterová naklonila hlavu, chladné světlo se jí odráželo od medově hnědých vlasů a ona zírala na plavidlo. Jeho komín vypadal jako kopí, na kterém je nabodnutá obloha. „To je hezká loď, i pro torpéda. Ale to už je lepší utopit se než padnout do rukou Rusům,“ řekla Inge Helze.

„To byla její přesná slova. Měla tu vizi, stejně jako matka,“ říká Helga pod svatozáří bílých vlasů, s žilnatýma rukama pohodlně sepjatýma.[28]

Děvčata už pak nevěděla, co by řekla či udělala, a nalodila se tak na loď *Wilhelm Gustloff*, aniž by vůbec znala její jméno. Jednoduše je to nezajímalo. Chtěly se jen dostat pryč.

Sestry Reuterovy byly jen dvě ze stovek tisíců uprchlíků, přicházejících do Gotenhafenu, když se stavidla otevřela. Byly jen dvě mezi tisíci civilistů, kteří kráčeli po lodní lávce na palubu *Wilhelma Gustloffa* a vkládali svou víru ve schopnost lodě dostat je do bezpečí.

KAPITOLA 2
HITLEROVA RUKOJMÍ:

ŽIVOT NA VÝCHODNÍCH ÚZEMÍCH

„VÁLKA!" ječelo rádio. Doprovodný sbor zahlaholil slova německé národní hymny „Deutschland, Deutschland, über Alles".[1]

Když 1. září 1939 německá vojska napadla Polsko, ve Východním Prusku, německé enklávě s Polskem a Sovětským svazem jako sousedy, žilo zhruba 10 milionů německy mluvících lidí, bývalých členů habsburské monarchie. Někteří z nich tam žili celé generace; jiné sem přestěhovali teprve nedávno. Horst Woit a jeho matka Meta žili v Elbingu; Helga Reuterová a její sestra Inge žily v Königsbergu; Irene a Ellen Tschinkurovy se sestřenicí Evi byly z Gotenhafenu. Pozdní třicátá léta byla pro východní části Říše ekonomicky těžká, politicky však zůstaly do značné míry nedotknuty nacistickým vzestupem k moci, jenž poznamenal krajany ze západní části Německa.

Mnoho z těchto rodin žilo v oblastech, jež byly etnicky a jazykově všelijak smíšené. Když Německo v roce 1939 anektovalo část Polska a začlenilo je do zbytku Východního Pruska, nacističtí vůdci byli překvapeni tím, že zde nalezli etnické Poláky, kteří mluvili pouze německy, a Němce hovořící polsky.

Pouhé týdny před invazí ukul Adolf Hitler s Josifem Stalinem nejisté příměří. 23. srpna 1939 podepsali německý ministr zahraničí

Joachim von Ribbentrop a sovětský ministr zahraničí Vjačeslav Molotov pakt, který zahrnoval detailní plán toho, jak si obě mocnosti rozdělí Polsko. Tento pakt, oficiálně známý jako smlouva o neútočení, rovněž nařídil vyhnání etnických Němců z ruského území. Sověti toužili po rozšíření svého území na západ, zatímco Němci byli odhodláni posunout své hranice dál na východ. Na základě paktu Molotov–Ribbentrop mohl Stalin prakticky pohltit Estonsko, Lotyšsko a Litvu, přičemž posunul ruskou hranici o 200 mil na západ. Sovětský svaz tedy zabral baltské státy, Besarábii a a také obnovil vládu nad několika oblastmi, které dříve patřily do carské říše. Baltské státy patřily Rusku od doby Petra Velikého až do první světové války.

Pakt Molotov–Ribbentrop měl oficiálně předcházet nepřátelství mezi Němci a Rusy. V tajném protokolu se obě strany dohodly na „sférách vlivu". Mnoho civilistů, jako např. Helga Reuterová se svou rodinou, mělo ovšem dobrý důvod ke zpochybnění platnosti dohody. Na přelomu let 1939 a 1940 sloužil Helžin strýc u německého obchodního loďstva. Když byl umístěn v ruském Leningradu, psal domů a varoval rodinu v Königsbergu před faktem, že Sověti jsou navzdory smlouvě po zuby ozbrojeni. „Prosil nás, abychom nevěřili bezpečí, jež má ze smlouvy plynout," říká Reuterová. „Viděl přístav plný válečné techniky. Připravovali se na válku."[2]

Strýček Helgy Reuterové měl pravdu. Laurence Steinhardt, americký velvyslanec v Sovětském svazu, správně poznamenal, že v Sovětském svazu v roce 1939 probíhá „rozsáhlá tajná mobilizace". „Z Moskvy bylo přesunuto velké množství branců, oděných stále ještě v civilních šatech, a záložníků až do věku 50 let. Ve městě byly spatřeny tanky a nákladní vozy, o kterých se dá předpokládat, že vezou munici. Koně, kteří byli v Moskvě jen zřídka zpozorováni s odpovídajícím přídělem krmiva, jsou důkazem. Tato rozsáhlá mobilizace probíhá ve vysokém stupni utajení."[3] Steinhardt zhodnotil situaci

správně. Sověti se připravovali na okupaci části východního Polska a také se utužovali proti případné německé invazi.

Němečtí vojáci a mechanizované jednotky obsadili Polsko 1. září a během několika krátkých týdnů došlo k anexi země. O dva dny později, 3. září, vypověděla Anglie a Francie Německu válku. Žádný z národů však třetí říši až do bitvy o Francii v roce 1940 nijak nezaměstnal. Polský ministr zahraničí Jozef Beck řekl, že „oficiální kruhy v Londýně a Paříži uvádějí, že britská a francouzská letadla váhají s bombardováním německých železnic, ostatních komunikací, elektráren a válečných průmyslových center z důvodu možného vlivu na americké veřejné mínění".[4] Beck chápal, že americká veřejnost si nepřeje zapojit se do války. Prezident Franklin Delano Roosevelt odpověděl na zprávy o invazi telegramem apelujícím na Německo, aby upustilo od bombardování civilistů. „Adresuji tedy tuto naléhavou výzvu každé vládě, která může být zapojena do bojových akcí, aby veřejně potvrdila své odhodlání, že její ozbrojené síly v žádném případě a za žádných okolností nesmějí přistoupit k bombardování civilního obyvatelstva či neopevněných měst ze vzduchu, a to za předpokladu, že stejnými pravidly válčení se budou pečlivě řídit všichni její protivníci."[5]

Tschinkurovi, původem z Rigy v Lotyšsku, byli přesídleni v rámci kampaně Heim eins Reich („Domů do Říše"). Po podpisu paktu Molotov–Ribbentrop se v letech 1940 a 1941 stěhovaly tisíce etnických Němců na Západ se vším majetkem, který zvládali vzít s sebou. Aby toho dosáhli, představili nacističtí vyjednávači svůj nápad vládám Lotyšska a Estonska. Pokud jde o etnické Němce, žijící v ostatních sovětských zemích, například v Rusku a na Ukrajině, vyjednávali nacisté s úředníky z NKVD, sovětské interní tajné policie. Němečtí vyslanci uskutečnili výměnu obyvatelstva částečně také tím, že přesvědčili etnické Němce, že se stěhují do ráje. Místo toho bylo mnoho z těch, kteří se vrátili, okamžitě zařazeno do jednoho ze zhruba 1500 internačních

táborů. Tam nacistické úřady posuzovaly barvu jejich vlasů a očí a další vlastnosti, jako například tvar nosu a hlavy, aby zjistili, kdo z nových příchozích nejvíce odpovídá árijskému ideálu. Chtěli vyřadit ty přesídlence, kteří podle nich měli cizí a podřadné genetické znaky; šlo jim zejména o Židy a ty, kteří neměli čistý německý původ.[6] Německé orgány také vykazovaly obřadní snahy o přivítání pobaltských Němců do jejich nových domovů ve Východním Prusku: „Zdravíme naše pobaltské soudruhy, kteří se nyní vracejí domů do Velkoněmecké říše Adolfa Hitlera."[7] Ačkoliv Němci pohlíželi na Slovany jako na potenciální poskoky, nepřestávali do Východu investovat; považovali tato území za zralá pro kolonizaci a osídlení, šlo o nový životní prostor, lebensraum, na který mělo Německo podle Hitlera právo.

Poté, co Tschinkurovi dorazili do Východního Pruska, byli nejdříve posláni do Štětína, kde bydleli v budově ve stylu studentské koleje s názvem „Pobaltský domov". Zevnitř tohoto institucionálního uspořádání třídily úřady pobaltské obyvatele a rozesílaly je do různých měst, která měla nyní všechna německé názvy. Tschinkurovi byli podrobeni jisté dávce převýchovy, včetně přijetí nacistické ideologie a kultury. Zpracovat nově příchozí pobaltské Němce často pomáhali členové Hitlerjugend.[8]

Po několika týdnech byli Tschinkurovi vysláni do Poznaně, města na řece Warta, jež leželo dříve na západě centrálního Polska. Herbert Christoph se Serafimou se brzy rozhodli odejít do Gotenhafenu, aby byli blíž k vodě. V Rize byl Herbert Christoph členem jachtařského klubu a žít poblíž vody znamenalo pro vytlačenou rodinu alespoň malou útěchu. Většina rodiny Irene a Ellen zůstala v Poznani, včetně jejich tety a jejích milovaných dětí Wilhelma a Evelyn, které se říkalo Evi. V Gotenhafenu žili Tschinkurovi v pěkném bytovém domě s výhledem na několik obchodů a jejich otec si tam otevřel pekárnu. „Pravděpodobně jsme zabrali něčí domov," přiznává Irene Tschinkurová.

I přes určité otřesy měly rodiny jako byli Woitovi, Tschinkurovi a Reuterovi stále před sebou pár let relativního klidu, než nastoupilo násilí a strach poloviny čtyřicátých let. Východopruské děti musely vstoupit do Hitlerjugend a učitelé se stále více zaměřovali na vštěpování znalostí o frontě a co to znamená být řádným občanem Říše. Lidé si stále více dávali pozor na to, o čem mluví na veřejnosti a s kým vůbec promluví. Agenti gestapa se zdáli všudypřítomní. Většina obyvatel Východního Pruska ovšem unikala přímému vlivu nacistického režimu o něco déle než ti, kteří žili v původním Německu.

„Zvláštní byl fakt, že Východní Prusko bylo po první světové válce rozděleno Polskem. Ale než tam dorazili Rusové, cítili jsme se odpojeni od Hitlera a od všeho, co se dělo," říká Helga Reuterová. Téměř 70 let po potopení lodě Helga vypráví, jaké bylo dospívání v nacistickém Německu. Nedávno se přestěhovala do Arizony za svým synem Davidem Knickerbockerem, žijícím v Las Vegas. Pouštní oblasti, ve kterých žije, nenesou žádnou podobnost s východopruským městem, kde vyrostla.

V malebném, kosmopolitní přímořském Königsbergu navštěvovala Helga Reuterová a její sestry Inge a Ursula soukromou školu, společně s židovskými, luteránskými a kalvinistickými dětmi. Helga náboženství spolužáků nikdy nevěnovala příliš pozornosti, ovšem jen do té doby, než německá nacistická strana prosadila drakonické zákony proti městské židovské populaci. Znamenalo to, že se ve škole četl *Mein Kampf* a opakovaně se poslouchalo *Kamarádství*, příběh člena Hitlerjugend jménem Hans Wolf. Tento příběh velebil myšlenku, že dítě v nacistickém Německu může prospívat pouze skrze sebeobětování a loajalitu k vůdci.[9]

Helga si vzpomíná na anglickou učitelku, která nosila příšernou hnědou tvídovou sukni a musela je přestat učit angličtinu, protože Anglie byla s Německem ve válce a byla v opozici proti nacistickým hodnotám. Vzpomíná si na přestávky ve výuce, ve kterých sledovali

německé výboje na mapě, přišpendlené na zdi učebny, stejně jako nekonečná shromáždění, přehlídky, projevy a rituály. A také si vybavuje kamarády, kteří tam jeden den byli a druhý už ne.

„Jednou mi jedna kamarádka řekla: ‚Prosím, nechoď se mnou. Já tě také nemohu navštěvovat.' Byla Židovka. Tak takové bylo vyrůstat v hitlerovském Německu," vzpomíná Helga s přimhouřenýma očima.[10]

V roce 1939, kdy se Helga Reuterová snažila přizpůsobit svému mizejícímu dětství, nacisté v centrálním Polsku povraždili tisíce lidí. Mobilní zabijácké čety – složené z německé SS a einsatzgruppen (zvláštních jednotek) – obklopovaly oběti, které buď šly po vlastních, nebo je na náklaďácích odváželi na odlehlá místa. Tam byly oběti předtím, než byly zastřeleny, donuceny se svléknout. Mrtvoly se pak spalovaly ve velkých jámách.

Anthony J. Drexel Biddle jr., americký velvyslanec v Polsku, o zabíjení civilistů podával zprávy domů. Biddle byl zdrojem těch nejranějších zpráv o nacistických zvěrstvech. Při jeho pozorováních Němci fungovali tak, „aby terorizovali civilní obyvatelstvo a redukovali počet plodných Poláků, bez ohledu na jejich kategorii".[11]

Na obyvatelstvo na západ od linie Molotov–Ribbentrop se vrhly zabijácké jednotky Einsaztgruppen. V Bydhošti, obci za hranicí, zabila německá armáda odhadem 10 500 Poláků jako odplatu za protiněmecké nepokoje. Reinhard Heydrich, pravá ruka Heinricha Himmlera, organizoval speciální vražedné skupiny a využíval v nich členy bezpečnostní policie a sicherheitsdienst (SD), zpravodajské služby SS. Heydrich, vysoký, blond a s úzkým obličejem, byl do funkce jmenován v roce 1933. Během operace jenom samotné einsatzgruppen zavraždily 61 000 Poláků.[12]

Na východ od linie Molotov–Ribbentrop SSSR rovněž anektoval území a po několik následujících let vraždili ty, které považovali za hrozbu svým politickým ideálům. Sověti byli podobně brutální po celém západním Rusku, na Ukrajině, v Bělorusku i v pobaltských

státech. Sovětská vláda zaujala pod Josifem Stalinem strategii posílat zámožné lidi a intelektuály do sibiřských gulagů. Tam byly miliony lidí převychovávány a nuceny k těžké práci v brutálních podmínkách. Tímto způsobem se sovětské autority hodlaly zbavit populace, která v jejich očích podkopávala moc komunistické strany.

Ruth Weintraubová Kentová byla jedním z šesti sourozenců a narodila se v polské Lodži. Její otec zemřel před začátkem války. Ze své nejbližší rodiny ztratila všechny, až na dva bratry.

„Když Hitler vyhlásil Polsku válku, byli jsme na venkově. Chtěli jsme se vrátit do školy, ale nebyli jsme schopni nalézt jakýkoliv způsob dopravy. Nebyly k dispozici autobusy, tramvaje ani náklaďáky. Dokonce ani koňská spřežení. Všechno bylo mobilizováno kvůli válce," říká Ruth Weintraubová o hodinách a dnech následujících bezprostředně po nacistické invazi. „Když jsme se z venkova vrátili, po ulicích šly spousty vojáků. Naše ulice nebyly moc široké, každopádně to vypadalo, že po nich pochodují opravdu masy vojáků. A byly vidět i tanky. Byla to děsivá zkušenost."[13]

Nacistické jednotky se proháněly po polských městech a zatýkaly, napadaly a popravovaly kohokoliv, koho považovaly za nepřítele Říše. Na seznamu byli polští občané, komunisté a Židé. Při své invazi do Polska Němci zatkli a uvěznili polské muže schopné boje nejprve v Osvětimi a později i v ostatních koncentračních táborech.

Poté, co třetí říše obsadila polské provincie, dala vzniknout různým správním celkům těchto území. V čele každého Reichsgau stáli regionální vůdci, takzvaní gauleiteři. Gauleiteři pomáhali dohlížet na odstraňování polských občanů, aby uvolnili místo etnickým Němcům, přicházejícím z Pobaltí i jiných oblastí Říše.[14] Nacistická strana dopravovala lidi do Polska a do Východního Pruska jako kolonisty, aby tam zvýšila množství pracovních sil.

Tak začala intenzivní germanizace celého regionu. 7. října 1939 jmenoval Adolf Hitler Heinricha Himmlera komisařem pro upevnění

německé národnosti. Bývalý chovatel kuřat tak převzal úkol eliminovat ty, které Říše považovala za rasově a politicky podřadné. Himmler sloužil od roku 1933 do roku 1936 jako šéf mnichovské policie, poté byl jmenován šéfem celé německé policie.[15]

Na Východní Prusko dopadlo extrémní násilí. Nebylo směřováno pouze proti Židům a Polákům, ale také proti pestré mozaice lidí, diametrálně odlišných svou etnicitou či náboženským vyznáním. Právníci, duchovní a učitelé byli deportováni a vražděni. Zatčení a deportace přicházely jen s minimálním či žádným varováním, většinou uprostřed noci. Rodiny byly často rozděleny. Polské rodiny za sebou nechávaly jim drahé majetky – svatební alba, konvice po babičce, oblíbené panenky… „Měl jsem jenom oblečení, které jsem měl na sobě, nic jiného. Hladový a prochladlý jsem seděl na lavičce, bylo velmi chladno a potom přišly žal a smutek, jaké jsem nikdy nezažil. Bylo mi tehdy devatenáct let a svět chudoby, který se na mě vrhl, jsem doposud neznal," napsal Stanislav Jaskolski, etnický Polák, o svém zatčení ve Východním Prusku.[16]

Němci ve skutečnosti začali se sběrem informací o Židech a polské inteligenci – žijící ve Východním Prusku – ještě před započetím války. Dlouho před prvním výstřelem na Westerplatte, poloostrovu poblíž Gotenhafenu v Baltském moři, hledali nacisté místa pro umístění koncentračních táborů. Vybrali si Stutthof, malou vesnici asi 35 kilometrů od pohádkově vypadajícího města Danzig. Tábor ležel na mokré, bahnité půdě podél dálnice Danzig–Elbing, na silnici k pobaltskému letovisku Krynica Morska. Tábor, který původně fungoval jako civilní internační tábor pod vedením policejního šéfa Danzigu, postavili sami vězni. První z nich dorazili 2. září 1939 – 150 polských občanů bylo uvězněno v konzentrationslageru nebo také KZ Stutthof.

Do 15. září se počet vězňů v táboře zvýšil na 15 000. V roce 1941 se Stutthof stal zadržovacím místem pro politické vězně. V době, kdy v roce 1944 Rusové tábor osvobodili, prošli jeho branami z ostnatého

drátu vězni z 26 evropských zemí, a navíc i ti ze Spojených států a z Turecka.[17]

Spousta z vězňů ze Stutthofu pracovala v muničních továrnách Deutsche Auskustungswerke, zkráceně DAW, v Gotenhafenu, Elbingu a jiných pobaltských městech. Nacistické koncentrační tábory se rozrůstaly exponenciální řadou. Stutthof samotný měl na 150 podtáborů podél baltského pobřeží, poblíž měst a vesnic, včetně Elbingu, Gotenhafenu, Thornu a Königsbergu. V roce 1944 pokrývaly koncentrační tábory téměř všechny regiony třetí říše, ačkoliv některé z nich měly v držení pouhé desítky vězňů. „Když vlak zastavil a bylo nám řečeno, abychom vystoupili, bylo už světlo a na cedulích byly vidět nápisy velkými písmeny hlásající Stutthof," vzpomíná přeživší Stanislaw Jaskolski. „Všude stáli muži z SS, oblečení do černých vojenských uniforem, s lebkami a zkříženými hnáty na čepicích a také Ukrajinci, kteří sloužili Hitlerovi."[18]

Stejně jako Dachau a Osvětim-Březinka se východopruský Stutthof stal vyhlazovacím centrem, kde nacisté plynovali a stříleli vězně, přičemž mnozí z nich zemřeli následkem těžkých nucených prací. Táboroví lékaři zde podali smrtící injekce více než 60 000 vězňů. Vyhrazovali si rovněž právo na výběr vězňů do plynových komor. Bylo to v táboře Stutthof, kde Rudolf Spanner experimentoval s různými metodami, jak přeměnit lidský tuk na mýdlo a jak využít jejich kůži na knižní desky. „Uvnitř továrny na mýdlo vytáhli těla, roztrhali jim kůži pro další využití a těla vařili v obřím kotli," psal Jaskolski.[19] Speciální komanda přivážela každý den vozíky přetékající mrtvými těly do táborového krematoria; mrtvoly spalovali dnem i nocí.[20] Stutthof připomínal otevřený hřbitov, kde jediným rozdílem mezi žijícími a mrtvými spočíval v tom, že živí se občas pohnuli.[21]

Po více než měsíci v Osvětimi byla Ruth Weintraubová, dívka z Lodže, transportována do Stutthofu. Vězni jako Ruth a Stanislaw byli využíváni pro nucené práce v cihelnách a soukromých podnicích,

jako byla továrna na letadla Focke-Wulf.[22] Nacházeli se jen několik mil od míst, kde žili Woitovi, Reuterovi a Tschinkurovi.

Reuterova továrna na nábytek a vzorková prodejna v Königsbergu sdílely prostor s dalším podnikem. Nacisté obchod, který vlastnili Židé, zavřeli a nad okna přibili velký nápis *Feinde* neboli *nepřátelé.*

Dva roky před válkou, v roce 1937, nařídily německé orgány Reuterovým, aby se své truhlárny vzdali ve prospěch Říše. Německé úřady ji poté proměnily na textilku, ve které se šily uniformy, a Reuterovi museli klepat, aby se vůbec do budovy dostali. Helga si tím sice není jistá, je ale možné, že v Reuterově podniku pracovali Poláci, Rusové a Francouzi, uvěznění v jednom ze 150 podtáborů KZ Stutthof.[23]

I když obyvatelé Východního Pruska byli daleko od Berlína, už od začátku podstupovali oběti pro válečné úsilí říše - zejména šlo o jídlo na příděl a odvody mužů do nacistických vojenských sil.

„Co se jídla týká, naštěstí jsme byli soběstační, chovali jsme kuřata a králíky. Neměli jsme tedy problémy s nedostatkem potravin," říká Helga.[24] Její otec Kurt se tajně snažil dopravovat jídlo vězňům. Na plotně každý den bublaly dva hrnce polévky a Kurt do polévky pro dělníky propašovával kuřecí a králičí maso. Měli štěstí, že měli maso, jak válka pokračovala, máslo, párky a jakýkoliv druh masa se stávaly stále vzácnějšími, jak vzpomíná Helga.

„Němci to zjistili a předvolali si ho na policejní stanici. Musel tam chodit jednou nebo dvakrát měsíčně. Matka si nikdy nebyla jistá, jestli se vůbec vrátí domů. Policie prohlásila, že byl příliš přátelský k válečným zajatcům."

Reuterovi pokračovali v odporu v drobnostech. Helžin otec o Hitlerovi vždy mluvil jako o německém komunistovi. Reuterovi se o nedělích setkávali se svými sousedy, aby si u náhražky kávy vyměnili novinky. Helga si pamatuje, že její rodiče podezřívali kuchaře z toho, že se snažil vetřít do přízně německých orgánů a informoval je o nich. Reuterovi si začali dávat větší pozor, co si říkají, ale i nadále ladili

kvůli zprávám maďarskou rozhlasovou stanici. To bylo nebezpečné; poslouchat zahraniční zprávy znamenalo trest smrti. Říšské noviny a časopisy podávaly zprávy o frontě pouze v případě, že vykreslovaly nacistické Německo v pozitivním světle. Zprávy vychvalovaly wehrmacht (německé ozbrojené složky) a volkssturm (domobranu), ale ve vysílání jste nikdy neslyšeli nic o tom, že by Němci ustupovali nebo se vzdávali.[25]

Jak válka postupovala, vliv Berlína na život ve Východním Prusku vzrůstal. V roce 1939 patřilo podle odhadů 82 % dětí nad deset let do Hitlerjugend.[26] Znamenalo to, že jich je zhruba 7,3 milionu a Helga byla jedním z těchto dětí.

Helga si pamatuje den, kdy do jejich rodinné schránky na dopisy v ulici Generála Litzmana dorazilo oznámení o tom, že se má připojit k Hitlerjugend. Její rodiče váhali, ale cítili, že jsou nuceni ji tam zapsat.

„Zpočátku to bylo hezké. Vyráběli jsme hračky na Vánoce, pořádali jsme pikniky," říká Helga. „Byla to zábava. Náhle se ale vše změnilo ve tvrdý dril. To se mi nelíbilo." Helga začala brzy ve dny, kdy se scházeli, předstírat, že je nemocná. Chtěla se tak vyhnout stupňujícímu se militarismu skupiny. Nechtěla trénovat na to, aby se stala členkou armády. Nechtěla ani navštěvovat jejich setkání v požadovaném stejnokroji – naškrobené bílé košili, tmavé sukni a černém šátku. Když se měla připojit k řadám stejně pochodujících chlapců a dívek, vždycky se z toho naježila. Její otec, jakkoliv měl pokušení porušovat pravidla, se zdráhal vypadat před sousedy, jako by podrýval autoritu NSDAP. Kurt Reuter platil děvčatům příspěvky a nařídil Helze a Inge, aby setkání navštěvovaly. Zůstat mimo oficiální struktury bylo příliš riskantní.

Helga říká, že to, co se ve skupině učilo o židovských dětech, jí vadilo. Helga vyrůstala v Königsbergu, známém svou tolerancí, a tak o náboženských či etnických rozdílech nikdy příliš neuvažovala. Ve městě byla relativně malá židovská komunita; když v roce 1933